

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه تربیت معلم آذربایجان

دانشگاه تربیت معلم آذربایجان
دانشکده الهیات
گروه ادیان و عرفان

دفاع از پایان نامه
جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته ادیان و عرفان

عنوان

ترجمه و تحقیق چهار فصل از
کتاب "کتاب مقدس در
ادیان جهان" تألیف
هارولد کوارد

استاد راهنما
دکتر بهزاد سالکی

استاد مشاور
دکتر مظاهر احمد توبی

مترجم و پژوهشگر
به یان رفیعی

مهر ۱۳۸۸
تبریز/ ایران

فهرست مطالب

چکیده‌ی فارسی

۱ درباره‌ی نویسنده
۲ مقدمه‌ی مترجم
۶ ریشه‌شناسی، شکل‌گیری و بسط مفهوم <i>Scripture</i>
۷ ویژگی‌ها و کارکردهای مشترک متون مقدس
۱۲ سنت شفاهی
۱۴ کتابت متون مقدس، دلایل، فواید و کاربردهای آن
۱۶ متون مقدس در یهودیت
۲۳ متون مقدس در مسیحیت
۲۵ متون مقدس در هندوئیسم
۳۲ متون مقدس در بودیسم
۳۵ تفسیر
۳۸ نقادی کتاب مقدس
۴۱ پی‌نوشت‌های مترجم
۴۴ ۱. کتاب مقدس در یهودیت
۴۷ ۱-۱ موسی و تورات مکتوب (توراشیختاو)
۵۸ ۲-۱ ربی‌ها و تورات شفاهی
۷۰ ۳-۱ تفسیر
۸۰ ۴-۱ خواندن تورات
۸۴ ۵-۱ تورات در رابطه با دیگر متون مقدس

پی‌نوشت‌های مترجم.....	۹۱
۲. کتاب مقدس در مسیحیت.....	۹۹
۱-۲ عیسی و سنت شفاهی.....	۱۰۲
۱-۲-۱ اناجیل.....	۱۰۸
۱-۲-۲ رسائل.....	۱۱۷
۱-۲-۳ وحی یا مکاشفه.....	۱۲۱
۲-۲ عهد جدید مکتوب.....	۱۲۴
۲-۲-۱ مجموعه‌ی رسمی عهد جدید.....	۱۲۵
۲-۲-۲ ابزار و شیوه‌های نگارش.....	۱۲۹
۲-۲-۳ ترجمه‌های انگلیسی کتاب مقدس.....	۱۳۱
۳-۲ تفسیر.....	۱۳۲
۲-۳-۱ تمثیل: اریگن و آباء کلیسا.....	۱۳۳
۲-۳-۲ معنای لفظی: تأثیر یهودی، اندرو از سنت ویکتور، و نیکولاس اهل لیرا.....	۱۳۴
۲-۳-۳ لوتر، اصلاح‌گرایان، و مرجعیت مطلق کتاب مقدس.....	۱۳۷
۲-۳-۴ کلیسای کاتولیک رومی: سنت در رابطه با کتاب مقدس.....	۱۴۱
۲-۳-۵ کتاب مقدس در مسیحیت ارتدوکس شرقی.....	۱۴۳
۲-۳-۶ نقد جدید کتاب مقدس.....	۱۴۶
۲-۳-۷ بنیادگرایی پروتستان.....	۱۵۱
۴-۲ کارکردهای کتاب مقدس در حیات مسیحی.....	۱۵۳
۵-۲ عهد جدید در رابطه با دیگر متون مقدس.....	۱۶۰
پی‌نوشت‌های مترجم.....	۱۶۵
۳. کتاب مقدس در هندوئیسم.....	۱۷۱
۱-۳ کتب مقدس هندو.....	۱۷۴
۲-۳ دیدگاه هندوان درباره‌ی زبان.....	۱۸۰
۳-۳ متون شفاهی.....	۱۸۸
۴-۳ متون مکتوب.....	۱۹۴
۵-۳ فنون تفسیر.....	۱۹۸

۲۰۶	۳-۶	وداها در رابطه با دیگر متون مقدس
۲۰۹		پی‌نوشت‌های مترجم
۲۱۶	۴	کتاب مقدس در بودیسم
۲۱۸	۴-۱	بودا، بنیانگذار کتاب مقدس
۲۲۱	۴-۲	مجموعه‌ی رسمی و جوامع رهبانی
۲۲۷	۴-۳	متون شفاهی
۲۳۱	۴-۴	متون مکتوب
۲۳۶	۴-۵	تفسیر بودایی
۲۴۴	۴-۶	تریپیتکه در رابطه با دیگر متون مقدس
۲۴۷		پی‌نوشت‌های مترجم
۲۵۳		واژه‌نامه‌ی انگلیسی - فارسی
۲۵۸		فهرست اسامی اشخاص
۲۶۶		منابع

چکیده‌ی انگلیسی

چکیده‌ی فارسی

متون مقدس در بردارنده‌ی مبانی عقیدتی و آیینی ادیان بزرگ می‌باشند. بنابراین هر گونه تلاش در جهت شناخت ادیان، مستلزم شناخت کتب مقدس، نحوه‌ی شکل‌گیری و تثبیت، و همچنین روش‌های تفسیر آنها می‌باشد. برخلاف تصور کنونی از متون مقدس به عنوان متونی مکتوب، اغلب آنها در آغاز متونی شفاهی بوده‌اند و به طور شفاهی انتقال یافته‌اند، و بعدها به دلایلی از جمله ترس از تحریف یا از بین رفتن به صورت مکتوب درآمده و تثبیت شده‌اند.

هر یک از ادیان بزرگ مخالفانی داشته‌اند و این مخالفان در صدد یافتن تناقضاتی در متون مقدس بوده‌اند. این تناقضات گاه چنان شدید هستند که حجیت و اعتبار متون مقدس را زیر سؤال می‌برند. از طرف دیگر، همانند بسیاری از متون دیگر و شاید بتوان گفت بیش از هر متن دیگری، می‌توان معانی مختلف و متعددی به متون مقدس نسبت داد. برای مقابله با این تناقضات و اطلاق معنای موثق به متون مقدس، عمل تفسیر شروع می‌شود. تفسیر با ظاهری نشان دادن این تناقضات و از طریق ربط دادن مجموعه‌ی رسمی ثابت متون مقدس به شرایط متغیر ادوار جدید، به حفظ اعتبار و حجیت متون مقدس کمک می‌کند.

کلمات کلیدی: متن مقدس، متن مکتوب، متن شفاهی، تثبیت، تناقضات، تفسیر

درباره‌ی نویسنده

دکتر هارولد کوارد استاد بازنشسته‌ی تاریخ است. او در نوامبر ۲۰۰۴ برای یک دوره‌ی دو ساله به عنوان رئیس آکادمی انجمن سلطنتی کانادا^۱ انتخاب شد. کوارد تصمیم داشت که یک مرکز میان رشته‌ای برای مطالعه‌ی ادیان تأسیس کند تا محققان بتوانند در آن همه‌ی ادیان و سنت‌های جهان را بررسی کنند. او بالاخره توانست مرکز مطالعات دین و جامعه در دانشگاه ویکتوریا را تأسیس کند. کوارد مدیر سابق مؤسسه‌ی علوم انسانی کالگری^۲ نیز بود. او صاحب ۱۷ کتاب و بیش از ۱۰۰ مقاله است. برخی از آثارش عبارتند از: کتاب مقدس در ادیان جهان^۳، گناه و رستگاری در ادیان جهان^۴، انتقادات هندی از گاندی^۵، اخلاقیات هندو^۶، یوگه و روانشناسی: زبان، حافظه و عرفان^۷، دریدا و الهیات سلبی^۸، یونگ و تفکر شرق^۹، کمال‌پذیری طبیعت انسان در تفکر شرق و غرب^{۱۰}.

¹ - Academy of The Royal Society of Canada

² - Calgary Institute for the Humanities

³ - Scripture in the World Religions

⁴ - Sin and Salvation in the World Religions

⁵ - Indian Critiques of Gandhi

⁶ - Hindu Ethics

⁷ - Yoga and Psychology: Language, Memory, and Mysticism

⁸ - Derrida and Negative Theology

⁹ - Jung and Eastern Thought

¹⁰ - The Perfectibility of Human Nature in Eastern and Western Thought

مقدمه‌ی مترجم

متون مقدس بخش عظیمی از میراث ادبی جهان را تشکیل می‌دهند که به واسطه‌ی تأثیری که هر یک از آنها در حوزه‌ی رواج و نفوذ خود داشته‌اند، می‌توان آنها را قلب و روح ادبیات جهان نیز نامید. به این دلیل که متون مقدس دربردارنده‌ی مبانی عقیدتی و آیینی ادیان بزرگ هستند، بنابراین هر گونه تلاش در جهت شناخت ادیان، مستلزم شناخت کتب مقدس، نحوه‌ی شکل‌گیری و تثبیت، و همچنین روش‌های تفسیر آنها می‌باشد.

اکثر متون مقدس ادیان مختلف تاکنون به زبان فارسی ترجمه شده‌اند، از جمله: ترجمه‌ی قدیم و ترجمه‌ی تفسیری کتاب مقدس یهودیت و مسیحیت، ترجمه‌ی کتاب مقدس توسط فاضل خان همدانی، ترجمه‌ی بخشهایی از عهد قدیم و کتابهای قانونی ثانوی و عهد جدید توسط پیروز سیار، ترجمه‌ی گزیده‌ی سرودهای ریگ‌ودا توسط محمدرضا جلالی نایینی، ترجمه‌ی اوپانیشادها توسط محمدرضا جلالی نایینی و صادق رضازاده شفق، ترجمه‌ی سروده‌های بودا «راه حق» (ذمه پاده) توسط رضا علوی، ترجمه‌ی بهگودگیتا توسط محمدعلی موحد.

تعداد کتب یا مقالاتی که به طور اختصاصی به موضوع کتاب مقدس ادیان مختلف جهان پرداخته باشند در زبان فارسی چندان زیاد نیست. هر چند در بین کتب گوناگون به صورت پراکنده اشاراتی به متون مقدس ادیان مختلف شده است.

درباره‌ی کتاب مقدس یهودیت و مسیحیت دو اثر به نامهای آشنایی با ادیان (۳) کتاب مقدس اثر عبدالرحیم سلیمانی اردستانی و مدخلی بر تبارشناسی کتاب مقدس اثر حسین کلباسی اشتري منتشر شده است که بیشتر به گزارش محتوای کتاب مقدس پرداخته‌اند و یا مباحث و مضامینی را در کتاب مقدس مورد بررسی قرار داده‌اند، مثلاً موعودگرایی و مفهوم نجات در کتاب مقدس. در این کتب بحث مختصری درباره‌ی کتب مقدس وجود دارد. یک مجموعه‌ی چهار جلدی نیز به نام «متون مقدس بنیادین از سراسر جهان» اخیراً منتشر شده است که مطالب عمده‌ی آن، گزیده و گردآوری از متون مقدس سراسر جهان است که توسط میرچا الیاده انجام گرفته و مانی صالح علامه آن را ترجمه کرده است. این کتاب گزینشی از میان مضامین مختلف مطرح شده در کتب مقدس است که افزون بر آن، توصیف خدایان اساطیر آفرینش و پیدایش جهان، زندگی پس از مرگ، ارتباط انسان با عالم مقدسات و ماوراء، آیین‌های مناسک دینی، ادعیه و سرودهای مقدس را نیز در بردارد و نمی‌توان گفت که کتابی است که به طور اختصاصی و جامع به بررسی متون مقدس پرداخته است.

همچنین دو جلد کتاب با عنوان قرآن و کتاب مقدس (درونمایه‌های مشترک) اثر دنیز ماسون توسط فاطمه سادات تهامی به فارسی ترجمه شده است. در این کتاب مباحثی از قبیل صفات خدا، آفرینش، وحی، آیین‌های نیایشی و زندگی بازپسین مطرح شده است و در مورد خود کتاب مقدس و معرفی آن مطالب چندانی در آن به چشم نمی‌خورد.

مقالاتی نیز درباره‌ی نقادی کتاب مقدس و تفسیر متون مقدس وجود دارند از جمله: مقاله‌ی نقادی کتاب مقدس توسط عبدالرحیم سلیمانی اردستانی در مجله هفت آسمان، شماره ۸ و مقاله‌ی تفسیر متون مقدس در دو نگاه توسط محمدتقی فعالی، فصلنامه قیاسات، شماره ۱۷ که تنها به بررسی یک جنبه از بحث متون مقدس پرداخته‌اند و از معرفی و تحلیل جامع و کامل متون مقدس در آنها خبری نیست.

تقریباً می‌توان گفت که هیچ کدام از کتب و مقالات مذکور به طور کامل و جامع به بررسی متون مقدس ادیان مختلف نپرداخته‌اند و بنابراین در زبان فارسی کتاب و مرجع دقیق و مفیدی در رابطه با متون مقدس ادیان مختلف وجود ندارد. با توجه به کمبود منابع در حوزه‌ی متون مقدس و عدم دسترسی دانش‌پژوهان به منبعی جامع و کامل در رابطه با این موضوع، این نیاز را در خود احساس کردم که کتابی بیابم که نه تنها متون مقدس ادیان مختلف را به طور کامل معرفی کند بلکه حتی نحوه‌ی شکل‌گیری و تدوین این متون و مراحل به رسمیت شناخته شدن و تثبیت آن و نیز سنت‌های شفاهی وابسته به کتب مقدس را به طور دقیق بررسی نماید. در این کتاب نه تنها معرفی متون مقدس اکثر ادیان را یکجا در دسترس دارید، بلکه حتی می‌توانید از نقادی‌هایی که در مورد متون مقدس انجام گرفته‌اند و شیوه‌های تفسیر این متون و وفق دادن تعالیم ثابت آنها با شرایط متغیر دنیای امروزی و به روز کردن این تعالیم آگاه شوید. در این کتاب علاوه بر مباحث فوق، مسائل دیگری از قبیل کارکردهای متون مقدس در حیات مؤمنان و نیز رابطه‌ی متون مقدس هر دین با ادیان دیگر مورد بررسی قرار گرفته است که به غنا و جامعیت کتاب می‌افزاید. لذا جامعیت و مفید بودن کتاب از معیارهای اصلی در انتخاب آن برای ترجمه بوده است. حال به مباحث مطرح شده در این کتاب نگاهی می‌اندازیم.

این کتاب شامل هفت فصل است که شش فصل آن بررسی متون مقدس در یهودیت، مسیحیت، اسلام، هندوئیسم، سیک و بودیسم، و فصل آخر بحث درباره‌ی متون مقدس و آینده‌ی ادیان است که البته در این رساله فقط چهار فصل کتاب ترجمه شده است. فصل اول کتاب به بررسی کتاب مقدس در یهودیت اختصاص دارد که در آن بحث‌هایی با عنوان موسی و تورات مکتوب، ربی - ها و تورات شفاهی، تفسیر، خواندن تورات و تورات در رابطه با دیگر متون مقدس مطرح می‌شود.

فصل دوم با عنوان کتاب مقدس در مسیحیت شامل مباحثی مانند عیسی و سنت شفاهی، عهد جدید مکتوب، تفسیر، کارکردهای کتاب مقدس در حیات مسیحی و عهد جدید در رابطه با دیگر متون مقدس است.

فصل سوم، کتاب مقدس در هندوئیسم، به بررسی کتب مقدس هندو، دیدگاه هندوان درباره‌ی زبان، متون شفاهی، متون مکتوب، فنون تفسیر و وداها در رابطه با دیگر متون مقدس می‌پردازد. فصل چهارم، کتاب مقدس در بودیسم، شامل مباحثی درباره‌ی بودا، بنیانگذار کتاب مقدس، مجموعه‌ی رسمی و جوامع رهبانی، متون شفاهی، متون مکتوب، تفسیر بودایی و تربیت‌کننده در رابطه با دیگر متون مقدس است.

علاوه بر ترجمه‌ی چهار فصل کتاب، تحقیقی کلی درباره‌ی متون مقدس، ویژگی‌ها و کارکردهای مشترک آنها، سنت شفاهی، کتابت متون مقدس، متون مقدس چهار دین مورد بحث و تفسیر و نقادی کتاب مقدس توسط مترجم انجام گرفته که در مقدمه آمده است. در بخش ترجمه، اصطلاحات و اسامی خاصی که ممکن است برای خواننده چندان آشنا نباشند درون متن شماره-گذاری شده و توضیح آنها به صورت پی‌نوشت در انتهای هر فصل آمده است که این توضیحات از منابع مختلفی گردآوری شده و در صورت نیاز بعد از ارائه‌ی توضیح به منبع آن اشاره شده است. در مواردی که منبع ذکر نشده، اغلب از ^۱ الیاده، ^۲ بریتانیکا، و فرهنگ آکسفورد ادیان جهان استفاده شده است. لازم به یادآوری است که در ترجمه، تا حد امکان وفاداری به متن اصلی مد نظر بوده است.

به‌یان رفیعی

مهر ۱۳۸۸

ریشه‌شناسی، شکل‌گیری و بسط مفهوم *Scripture*:

Scripture از واژه‌ی لاتینی *scriptura* (نوشته)، و هم‌ریشه با واژه‌ی قدیمی فرانسوی *écriture* و واژه‌ی جدید *écriture* می‌باشد. این واژه در ۱۳۰۰-۱۲۵۰، طی دوره‌ی انگلیسی میانه، از واژه‌ی لاتینی *scriptura* به معنی "نوشته" ساخته شد. استفاده از اصطلاح *Scripture* به عنوان ترجمه‌ای انگلیسی از آثار یهودی-مسیحی شروع شد و از طریق قیاس برای متون سنتهای دیگر به کار رفت. این واژه معمولاً برای اشاره به کتاب مقدس و قرآن به کار می‌رود.^۱

Scriptures متونی هستند که مقدس (و معمولاً مُنزل) تلقی می‌شوند و دارای مرجعیت دینی هستند که اغلب به صورت مجموعه‌ی رسمی پذیرفته شده‌ای گرد آمده‌اند. علی‌رغم منشأ کلمه (واژه‌ی لاتینی *scriptura* به معنی نوشته)، اغلب متون مقدس دینی، همچون متون قرائت شده پدید آمده و به شکل شفاهی انتقال یافته‌اند.

منظور از متن مقدس در عام‌ترین معنای آن هر کلام مکتوب یا شفاهی است که در یک سنت دینی نقشی بنیادی دارد به گونه‌ای که اعتقادات، آیین‌ها و حتی اخلاقیات پیروان آن سنت حول محور آن متن شکل گرفته است. تفاوت بنیادی متون یا واحدهای سازنده‌های آنها یعنی کلمات مقدس با متون و کلمات غیرمقدس در این است که گروهی متون مقدس را دربردارنده و منتقل‌کننده‌ی نیروهای معنوی یا جادویی و ناقل پیام و بشارت و احکام الوهیت و موجودات مقدس به انسان‌ها می‌دانند. هر چند که ساختار، محتوا یا دیگر ویژگی‌های یک متن می‌تواند این احساس را به فرد دیندار بدهد که با متنی با ویژگی‌های نامعمول روبرو است، اما از دیدگاه یک مورخ ادیان، قداست

^۱ - "Etymology of the word "scripture"", *American Heritage Dictionary of the English Language*; Houghton Mifflin Company, 2004.

یک متن مقدس با توجه به ویژگی‌هایی پیشینی به دست نمی‌آید بلکه به تدریج و در بستر زندگی جماعتی شکل می‌گیرد که این متن را چیزی مقدس می‌دانند.

هیچ متنی چه مکتوب و چه شفاهی جدای از یک جماعت یا سنت دینی قداست نمی‌یابد و هر متنی تنها زمانی مقدس می‌شود که گروهی یا جماعتی آن را مقدس، نیرومند، پرمعنا، دارای مرجعیتی متعالی و بنابراین مجزا از دیگر سخنان یا مکتوبات بدانند. آنچه که برای گروهی متن مقدس است ممکن است برای گروهی دیگر متنی بی‌معنا یا حتی کذب محض باشد. به طور خلاصه آنچه که به یک متن قداست می‌بخشد تنها در درون خود متن نیست بلکه نقشی که متن در زندگی یک جماعت دینی ایفا می‌کند، نیز در قداست بخشیدن به آن نقش دارد.

در جهان غرب شکل‌گیری کتاب مقدس با عبریان شروع می‌شود و آنها کهن‌الگوی "اهل کتاب" می‌باشند. ویلفرد کانتول اسمیت (۱) بر این باور است که بعد از حمله‌ی اسکندر و به ویژه از قرن دوم پیش از میلاد مفهوم کتاب مقدسی که دارای حجیت و مرجعیت غایی باشد در میان یهودیان شکل گرفت و مسیحیان نیز به تقلید از تأکیدی که یهودیان بر قداست و حجیت تورات داشتند بر داشتن کتاب مقدسی مطمئن و معتبر مصمم شدند. به نظر اسمیت تلاش آگاهانه‌ی مانی برای خلق متونی با اعتبار کتب مقدس نشان دهنده‌ی اهمیتی است که کتب مقدس برای نهضت‌های دینی تا قرن سوم میلادی پیدا کرده بود. قرن چهارم شاهد پیدایش و رسمیت یافتن کتب مقدس مسیحی و مانوی بود. اما تنها در اسلام بود که یک کتاب الهی، مبنا و اساس یک دین شد و به این صورت در قرن هفتم میلادی کتاب مقدس به اوج اهمیت و قداست خود رسید.^۱

متون مقدس از نظر معنی، حجم، ساختار، محتوا، قدمت و حتی میزان قداست بسیار متنوع می‌باشند. از اوراد جادویی و سحرآمیز گرفته تا سرودها، دعاها، اسطوره‌ها، داستان‌های مربوط به خدایان و قهرمانان و پیامبران، حماسه‌ها، حکایت‌ها، ضرب‌المثل‌ها، تمثیل‌های اخلاقی، مطالب تاریخی، دستورالعمل‌های آیینی، اصول و قوانین حقوقی و جزایی، تعالیم بنیانگذاران ادیان و شرح و تفسیر آن تعالیم و بالاخره بحث‌های عمیق فلسفی را می‌توان در میان متون مقدس گوناگون یافت. بنابراین می‌توان ادعا نمود که در میان متون مقدس همه‌ی ژانرهای ادبی یافت می‌شوند و هر قالب ادبی که بتواند عواطف و اعتقاد دینی را بیان کند در متون مقدس مورد استفاده قرار گرفته است.

ویژگی‌ها و کارکردهای مشترک متون مقدس:

¹ - Graham, William A: "Scripture", The Encyclopedia of Religion; Mircea Eliade (ed.); 1987, vol. 13, p.135.

متون مقدس در کل ویژگی‌ها و کارکردهای مشترکی دارند که در این بخش به بحث در مورد برخی از مهم‌ترین آنها می‌پردازیم. مهم‌ترین ویژگی‌های مشترک متون مقدس عبارتند از:

۱- قدرت. کارکردهای مهمی که کتاب مقدس در یک سنت یا فرهنگ دینی دارد ناشی از قدرت ذاتی خاصی است که مؤمنان به کتاب مقدس و کلمات آن نسبت می‌دهند. باور بر این است که کلمات مکتوب و شفاهی کتاب مقدس قدرتی باطنی داشته و می‌توانند در ابعاد گوناگون هستی انسان تأثیرگذار باشند. در واقع در این بافت، کلمات بیشتر نوعی عمل به شمار می‌آیند. کلمات بیشتر از آنکه بر چیزی دلالت داشته باشند، عمل می‌کنند. بنابراین گفتن نامی به صورت آیینی، به نحوی، اقدام جهت کنترل یا احضار چیزی است که نام برده شده است. کلمات دارای قدرت نجات‌دهنده و تحول بخش منحصر به فردی هستند، چون در حقیقت کلام خدا می‌باشند.^۱

در بیشتر سنت‌های دینی خود لفظ یا اصوات کلمات در هنگام ادا به زبان اصلی، اهمیت فراوان داشته و حاوی و ناقل قدرت و حقیقت پنداشته می‌شوند. باور بر این است که این قدرت با ترجمه‌ی متون مقدس به زبان دیگر از بین می‌رود و به همین دلیل در بسیاری از سنت‌های دینی، در آغاز با ترجمه‌ی متون مقدس مخالفت شدیدی شده است. قدرت نسبت داده شده به کلمات کتاب مقدس به روشنی در باورهای رایج درباره‌ی کلام خلاقه‌ی خدا دیده می‌شود. در بسیاری از سنت‌ها باور بر این است که خداوند جهان و انسان‌ها را از طریق کلام خویش آفریده است. خدا از طریق کلمه‌اش کار می‌کند که نه تنها وسیله‌ی ارتباط است بلکه نیرویی خلاقه نیز هست. در تورات سفر پیدایش، باب ۱، آیه‌ی ۳ درباره‌ی آفرینش آمده است: «و خدا گفت: «روشنایی بشود» و روشنایی شد؛ در قرآن نیز آمده است: «چون به خلقت چیزی حکم نافذ و مشیت کاملش تعلق گیرد به محض اینکه گوید موجود باش، بی‌درنگ موجود می‌شود».^۲

قدرت و قداست خاصی که به کلمات کتاب مقدس نسبت داده می‌شود، هر گونه تماس معمولی با آنها را تابو تلقی می‌کند. تماس مستقیم با کلمات کتاب مقدس باید بعد از انجام آیین‌های تطهیر خاصی انجام بگیرد.

۲- حجیت. متون مقدس از آنجا که معمولاً به خداوند یا حقیقت غایی و مطلق، و یا بنیانگذار ادیان که حکمت و دانش او مورد اعتماد مؤمنان است، نسبت داده می‌شوند حقیقت مطلق و بی‌چون و چرا پنداشته می‌شوند به گونه‌ای که درباره‌ی آنها از جانب مؤمنان تصور کمترین خطا و اشتباهی

^۱ - Ibid., p.140.

^۲ - قرآن کریم، سوره‌ی غافر، آیه‌ی ۶۸، ترجمه‌ی مهدی الهی قمشه‌ای، نشر پرتو، تهران، ۱۳۸۰.

نمی‌رود. اختلاف نظر درباره‌ی کتاب مقدس تنها در حوزه‌ی فهم و تفسیر معنای حقیقی آن وجود دارد.

۳- قداست. انواع ادبیات مقدس از لحاظ میزان قداست متفاوت هستند. مقدس‌ترین متون، در مجموعه‌ی رسمی گردآوری شده، که بعد از تثبیت به عنوان مجموعه‌ی رسمی مقدس، ثابت می‌شوند، بدین معنا که به آثار معینی محدود می‌شوند که امکان هیچ گونه تغییری در آنها وجود ندارد. آثار مقدس دیگری که به عنوان مجموعه‌ی رسمی پذیرفته نمی‌شوند، جزء آثار مقدس ثانوی یا آثار نیمه رسمی^۱ به شمار می‌آیند که به عنوان متون مکمل و الحاقی به متون مقدس قابل احترام و ارزشمند هستند. نمونه‌هایی از تفاوت بین مجموعه‌ی رسمی و متون مقدس ثانوی را در ادیان مختلف بررسی می‌کنیم.

مجموعه‌ی رسمی یهودی توسط شورای ربی‌ها در یبנה، فلسطین حدود ۹۰ میلادی تثبیت شد. کتب ثانوی که مسیحیان آنها را آپوکریفا^۲ می‌نامند، خارج از این مجموعه‌ی رسمی هستند. کاتولیک روم بعداً آنها را در مجموعه‌ی رسمی گنجانده.

در مسیحیت نیز متون مقدس رسمی و متون ثانوی وجود دارد. خود عیسی هیچ نوشته‌ای بر جا نگذاشت، اما پیروانش سخنان و جزئیات زندگی او را به صورت شفاهی حفظ کردند تا اینکه سرانجام به صورت اناجیل اربعه نوشته شدند. نامه‌های پولس رسول و دیگران و نیز کتاب مکاشفهی یوحنا به آنها اضافه شد و نهایتاً عهد جدید شکل گرفت. آپوکریفای عهد جدید نیز وجود داشت، اما به دلیل جزئیات مجعول متعدد، رسمیت نیافت.

در اسلام نیز تنها متن به تمام معنا مقدس، قرآن می‌باشد ولی در کنار آن انبوهی از احادیث و روایات وجود دارند که علی‌رغم همه‌ی اهمیتی که برای مسلمانان دارند هرگز از قداست و حجیت قرآن برخوردار نمی‌باشند.

ادبیات مقدس هندو عظیم و متنوع است، آن غیر از جزئیات تاریخی زندگی نهان‌بینان و حکیمان، شامل عناصر باستانی و هر نوع ابیات دینی می‌باشد. بخش‌های قدیمی آن، یعنی، ود‌ها^۳ ظاهراً توسط طوایف هندوآریایی شمال غرب هند در هزاره‌ی دوم پیش از میلاد پدید آمده‌اند. این بخش‌ها و الحاقاتی به آنها پس از ۱۰۰۰ ق.م تدوین شدند. براهمنه‌ها^۴ (تفاسیر و دستورات عمل‌های برگزاری مراسم)، آرنیکه‌ها^۵ (کتب جنگل) و اوپنیشدها^۶ (رسالات فلسفی)، مقدس‌تر از آثار بعدی

¹ - semicanonical

² - Apocrypha

³ - Vedas

⁴ - Brāhmaṇa

⁵ - Āraṇyakas

⁶ - Upaniṣads

تلقی می‌شوند. اینها را شروتی^۱ ("شنیده شده"، یعنی، دریافت شده از طریق وحی) می‌نامند؛ در حالی که آثار بعدی را سمرتی^۲ ("به یاد آورده شده") می‌نامند، بدین معنی که زمانی متأخرتر از وحی اصلی مجدداً گردآوری و تفسیر شده‌اند. دسته‌ی اول، مجموعه‌ی رسمی مقدس هستند که ثابت می‌باشند و چیزی به آنها افزوده نمی‌شود و تغییر نمی‌کنند؛ اما دسته‌ی دوم، مجموعه‌ی رسمی ثانوی هستند.

ادبیات مقدس بودایی، شامل زندگی و تعالیم گوتمه بودا در قرن ششم ق.م است. این متون ابتدا به زبان پالی^۳ بودند ولی با گذشت زمان و گسترش بودیسم به نقاطی دیگر خارج از هند، سنسکریت^۴، زبان باستانی هندی که به طور گسترده‌ای در مشرق زمین باستان به کار می‌رفت، مورد استفاده قرار گرفت. اختلاف بین آثار تهره واده^۵، که به زبان پالی است و به عنوان مجموعه‌ی رسمی حفظ شده است، و تعداد زیادی از آثار مه‌ایانه^۶، که به سنسکریت می‌باشد، وجود دارد. آثار مه‌ایانه بعداً ترجمه شده و به زبان‌های تبتی، چینی و ژاپنی بسط یافتند.

۴- یک ویژگی دیگر کتاب مقدس، باور به وحدت و یکدستی منبع و محتوای آن است. مؤمنان به کتاب مقدس یک دین، آن را در نهایت به یک منبع واحد نسبت می‌دهند. هر چند که نویسندگان مختلفی بخش‌های گوناگون آن را نوشته باشند. در واقع مؤمنان، نویسندگان مختلف را تنها ناقل پیام آن منبع واحد می‌دانند که تحت هدایت و نظارت دقیق، پیام را منتقل می‌کنند. کتب مقدس یهودیت، مسیحیت و ادیان هندویی و بودایی، آشکارا از کتاب‌هایی تشکیل یافته که اشخاص گوناگون حتی در زمان‌های متفاوت نوشته اند اما همه‌ی آنها بر یگانگی منبع کتب مقدس خود تأکید دارند.^۷

گذشته از این مؤمنان معمولاً تأکید دارند که علی‌رغم تنوع فراوانی که در محتوای کتاب مقدسشان وجود دارد، کل مطالب آن یکپارچه و بدون هیچ گونه تناقض درونی واقعی می‌باشد. اگر چه به ظاهر تناقض و ناهماهنگی وجود دارد تنها در سطح ظاهر بوده و با تفسیر درست قابل رفع است.

¹ - *śruti*

² - *Smṛti*

³ - Pali

⁴ - Sanskrit

⁵ - *Theravāda*

⁶ - *Mahāyāna*

⁷ - *Ibid.*, pp. 141-142.

۵- ازلیت و ابدیت. پیروان ادیان دارای کتاب مقدس، معمولاً کتاب مقدس خود را ازلی و یا حداقل بسیار کهن می دانند که از زمان‌های بسیار دور توسط سلسله‌ای متوالی و پیوسته به عصر آنها رسیده و تا ابد هم حجیت و اعتبار آن باقی خواهد ماند.

در یهودیت باور بر این است که کلمه از ازل در آسمان وجود داشته است. تورات کلام ازلی خداست که در سینا به موسی وحی شد. متون بسیاری در اسفار جامعه^۱ و امثال^۲ سلیمان، کلمه‌ی الهی را با حکمتی که از ازل برقرار بود، یکی دانسته اند (امثال سلیمان، باب ۲۳، آیه‌ی ۸).^۳ مسیحیت نیز کلمه را همراه با خدا، ازلی می داند: "در ابتدا کلمه بود، و کلمه نزد خدا بود، و کلمه خدا بود" (انجیل یوحنا، باب ۱، آیه‌ی ۱).

اسلام همه‌ی کتب مقدس را منشأ یافته از "امّ الکتاب"^۴ می داند. "امّ الکتاب" از ازل در آسمان وجود داشته و بنابراین منبعی است که خداوند از آن تمام متون مقدس را خلق کرده است. اصطلاح "امّ الکتاب" که در لغت به معنای مادر کتاب است، سه بار در قرآن به کار رفته است (آل عمران، آیه- ۷؛ رعد، آیه‌ی ۳۹؛ زخرف، آیه‌ی ۴).^۵ این حقیقت که متون مختلف، که از یک امّ الکتاب منشأ یافته اند، با هم تناقض و اختلاف دارند از نظر اسلام در نتیجه‌ی تحریفاتی است که طی روند انتقال کلام الهی در متون مقدس ادیان دیگر رخ داده است.

از نظر هندوان، کلام مقدس که توسط ریشی (۲) در آغاز هر چرخه‌ی خلقت بیان می‌شود بیان کلمه‌ی الهی است که از ازل وجود داشته است. وداها از جانب مؤمنان یک حقیقت ابدی و ازلی پنداشته می‌شوند که از ازل به شکل اصوات در فضا وجود داشته‌اند و ریشی‌ها و حکما آن را دیده و شنیده‌اند و به صورت سرودهایی به زبان آورده‌اند.^۶

از نظر بودیسم نیز، مانند هندوئیسم، حقیقتی که توسط متون مقدس آموخته می‌شود بدون آغاز و ازلی است. درمه^۷، یا آموزه‌ی گوتمه بودا توسط او ایجاد نشده، بلکه بنا بر بعضی از سنت‌های بودایی، در حیاتی پیشین از معلم یا حکیمی دیگر آموخته شده که او نیز به نوبه‌ی خود از معلمش آموخته بود و به همین منوال این سلسله ادامه دارد. درمه که بدین طریق انتقال یافته، همیشه وجود داشته است. گوتمه بودا (همانند ریشی‌ها در هندوئیسم) برای برطرف کردن موانعی عمل می‌کند که

¹ - Ecclesiastes

² - Proverbs

³ - ماسون، دنیز: قرآن و کتاب مقدس: درونمایه‌های مشترک (جلد اول)؛ ترجمه‌ی فاطمه سادات تهامی، ص ۳۰۳.

⁴ - Mother Book

⁵ - همان، ص ۳۴۰.

⁶ - آشتیانی، جلال الدین: عرفان گنوستی سیزم - میستی سیزم، مذاهب هندی، بخش سوم: وداها، ص ۳۸.

⁷ - Dharma

حقیقت ازلی را پنهان کرده اند. بوداهای دیگر قبل از او چنین کرده اند و بعد از او نیز دوباره چنین می‌کنند.

بدین ترتیب در همه‌ی ادیان مفهوم و تصویری از یک کلمه‌ی ازلی وجود دارد که متون مقدس تجلیات و نمودهایی از آن هستند.

متون مقدس ادیان مختلف کارکردهای مشترکی نیز دارند. یکی از کاربردهای اصلی متون مقدس در آیین‌ها و شعائر دینی می‌باشد. معمولاً در همه‌ی شعائر دینی ادیان دارای کتاب مقدس، بخش‌هایی از کتاب مقدس در هر آیین دینی قرائت می‌شوند و در برخی آیین‌ها، این بخش‌ها کاملاً مشخص شده‌اند، همانند قرائت سوره‌ی حمد در نماز. حتی برخی از کتب مقدس مانند *براهمنه‌های هندو*، صرفاً شرح آیین‌های مذهبی می‌باشند.

دیگر نقش مهم متون مقدس در حیات معنوی مؤمنان تجلی می‌یابد. عبارات و جملات یا بخش‌های کتاب مقدس همان طور که در آیین‌های عبادی جمعی به کار می‌روند، در حیات معنوی و عبادی افراد نیز نقش مهمی دارند. در سنت‌های عرفانی معمولاً بر ذکر مداوم عبارت یا جمله‌ای از کتاب مقدس تأکید فراوان می‌شود و باور بر این است که در این عبارات یا جملات، نیروی تهذیب‌کننده‌ی خاصی نهفته است که تکرار آن باعث پالایش وجود شخص ذاکر می‌شود. همچنین قرائت کتاب مقدس در خلوت و تأمل و تدبر در آیات آن مورد توجه عرفای همه‌ی سنت‌های دینی دارای کتاب مقدس بوده است.

از کتاب مقدس معمولاً استفاده‌های جادویی و سحرآمیز می‌شود. بسیاری از مؤمنان ادیان گوناگون بر این باورند که همراه داشتن آیه یا متنی از کتاب مقدس، خوش‌شانسی و اقبال به بار می‌آورد و شخص را از آسیب‌های احتمالی محافظت می‌کند. بنابراین متن‌هایی از کتب مقدس (عهدین، قرآن، *پورانها* و *سوتره‌های بودایی*) در میان عامه‌ی مردم برای غیب‌گویی و سحر و جادو مورد استفاده قرار می‌گیرند و همچون طلسم‌هایی دارای نیروهای جادویی تلقی می‌شوند.¹

سنت شفاهی:

امروزه وقتی از کتاب مقدس سخن به میان می‌آید مفهوم کتاب مقدس مکتوب به ذهن متبادر می‌شود. برخلاف تصور کنونی در مورد متن مقدس به عنوان چیزی مکتوب، ما می‌بینیم که در همه‌ی

¹ - Coward, Harold: Scripture in the World Religions: A Short Introduction; p. 181.

ادیان جهان تجربه‌ی شفاهی متن مقدس به اندازه‌ی متن مکتوب قدرتمند و مؤثر و در بسیاری موارد حتی قدرتمندتر نیز می‌باشد. این تصور مکتوب بودن متون مقدس، در نتیجه‌ی تأثیر چاپ بر تجربه‌ی دینی جدید است، اما این امر با تجربه‌ی سنتی کتاب مقدس توافقی ندارد. در هر دینی متن مقدس به صورت شفاهی پدید آمده و به درجات مختلف، پدیده‌ی اساساً شفاهی باقی مانده است.

تقدم سنت شفاهی شاید در هندوئیسم آشکارتر باشد. کلام مُنزل در هندوئیسم توسط ریشی بیان می‌شود و مردم آن را می‌شنوند و سینه به سینه به طور شفاهی منتقل می‌شود. متون مکتوب برای کمک به افراد کند ذهن برای به خاطر سپردن مطالب، وجود دارند.^۱ بودیسم هم مانند هندوئیسم تأکید بیشتری بر متن شفاهی نسبت به متون مکتوب دارد. از زمان بودا (حدود ۵۰۰ پ.م) تا قرن اول پیش از میلاد تریپیتکه^۲ یا کتاب مقدس بودایی، به صورت شفاهی انتقال می‌یافت و بعداً به خاطر جلوگیری از احتمال تحریف و از بین رفتن بخشی از متون نوشته شد. اما فرایند یادگیری و بحث در جوامع رهبانی بودایی هنوز به صورت شفاهی می‌باشد.

در اسلام نیز کلام اساساً شفاهی است. خداوند وحی را از طریق جبرئیل بیان می‌کند و محمد آن را می‌شنود و آنچه را که به او منتقل شده کلمه به کلمه بازگو می‌کند. پیروان او آنها را می‌شنوند، به خاطر می‌سپارند و برای دیگران بازگو می‌کنند و بدین طریق کلام به طور شفاهی از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود.

اما در مورد یهودیت و مسیحیت، هر چند که هر دو دین با یک متن مکتوب شروع می‌شوند، یعنی، کتاب مقدس عبری، یا عهد عتیق، اما ارائه‌ی اولیه‌ی آن اغلب شفاهی توصیف شده است. مثلاً در کوه سینا، خداوند به واسطه‌ی موسی با قوم خود سخن می‌گوید (سفر خروج، باب ۲۰-۱۹). موسی به بالای کوه دعوت شد جایی که خداوند میثاق و ده فرمان را به او عرضه کرد. تنها بعد از آنکه خداوند ده فرمان را بیان کرد آنها را روی الواح سنگی نوشت (سفر تثبیه، باب ۵، آیه‌ی ۲۲). در بخش دیگر کتاب مقدس عبری، یعنی صحف انبیا نیز وحی معمولاً در آغاز به شکل سخن گفتن خداوند با انبیا است که آنها نیز به نوبه‌ی خود کلام خدا را برای مردم بیان می‌کنند، و بعدها بود که این مطالب به شکل مکتوب درآمدند. اما کتاب مقدس عبری حتی در شکل مکتوبش به صورت شفاهی عمل می‌کند. آن در کنیسه با صدای بلند خوانده می‌شود و در دعاها و روزانه همانند شِمَع^۳ قرائت می‌گردد. کتاب مقدس مکتوب برای یهودیت ربانی تنها نیمی از تورات است. بنا بر سنت،

^۱ - Ibid., p. 162.

^۲ - *Tripitaka*

^۳ - *shema*

باور بر این است که نیمه‌ی دیگر، یعنی تورات شفاهی نیز در سینا به موسی وحی شد و سپس ربی‌ها آن را به شکل *میشنا*^۱ تدوین کردند که برای تفسیر تورات مکتوب به کار می‌رود.^۲

عیسی و پیروانش در استفاده‌ی خود از کتاب مقدس عبری، رویکرد شفاهی ربی‌ها را اتخاذ کردند. این حقیقت دارای اهمیت زیادی است که عیسی تعالیمش را نوشت بلکه آنها را به صورت شفاهی در قالب داستان‌ها، تمثیلات و گفته‌های حکیمانه عرضه کرد. این تعالیم به صورت شفاهی انتقال یافتند. حتی وقتی که تعالیم و اعمال عیسی گردآوری شده و به صورت اناجیل نوشته شدند، این اناجیل مکتوب برای قرائت و ارائه‌ی شفاهی در مقابل جماعت عبادت‌کنندگان به کار می‌رفت. حتی نامه‌های پولس، اگر چه در آغاز به صورت مکتوب بودند، توسط یک راوی ماهر در مقابل جماعت عبادت‌کنندگان ارائه می‌شدند. مسیحیان اولیه این نامه‌های روایت شده را وسیله‌ای می‌دانستند که روح‌القدس از طریق آن سخن می‌گفت.

باور بر این است که کلام شفاهی دارای قدرت خلاق می‌باشد. در سفر پیدایش از طریق کلام است که خداوند آسمان‌ها و زمین و هر آنچه را که بین آنها است می‌آفریند. عهد قدیم بر قدرت کلمه‌ی خدا تأکید می‌کند، خدا سخن گفت و آن سخن ظهور یافت او دستور داد و سخن سامان یافت (مزامیر، باب ۹، آیه‌ی ۳۳). کلمه‌ای که از دهان من بیرون می‌آید تهی به من بازمی‌گردد بلکه آنچه را که من می‌خواهم انجام می‌دهد و اموری که برای آن او را فرستاده‌ام تحقق خواهد بخشید (اشعیا، باب ۱۱، آیه‌ی ۵۵) این کلمه در آفرینش، تاریخ رستگاری، شریعت و نبوت تحقق یافته است. تاریخ اسرائیل به عنوان برگزیدگی و رستگاری یک قوم تحت نفوذ کلمه‌ی خدا است. ده فرمان موسی، ده کلمه خوانده شده است (سفر خروج، باب ۲۸، آیه‌ی ۳۴) و سفر تثنیه، شریعت را با کلمه‌ی ملفوظ یکی می‌شمارد (سفر تثنیه ۲: ۴؛ ۱۵: ۱۵؛ ۱۴: ۲۸).^۳

کتابت متون مقدس، دلایل، فواید و کاربردهای آن:

هر چند متون مقدس ادیان جهان در آغاز به صورت شفاهی بوده است اما به کتابت نیاز پیدا کرده اند. هر چند که حتی در این صورت نیز متن مکتوب غالباً به عنوان نسخه ای برای اجرای شفاهی به کار رفته است. شاید مهم ترین دلیلی که غالباً در مورد کتابت متون شفاهی بیان شده، ترس

^۱ - *Mishnah*

^۲ - *Ibid.*

^۳ - بارینگتون وارد، سایمون [و دیگران]: مقدمه ای بر شناخت مسیحیت؛ ترجمه و تدوین: همایون همتی؛ صص ۷۶-۷۵.